

Lähihistoriaa Kiinan johdon tuuliselta huipulta

Zhao Ziyang: A Prisoner of the State: the Secret Journal of Zhao Ziyang. Käännös ja toimitus englanniksi Bao Pu, Renee Chiang ja Adi Ignatius, sisältää Roderick MacFarquharin esipuheen, Simon & Schuster, New York 2009. 336 s.

Gao Weiqian: Zhou Enlai – The Last Perfect Revolutionary – A biography. Käännös englanniksi Peter Rand ja Lawrence R. Sullivan, Public Affairs, New York 2007. 345 s.

■ Kyseessä on kaksi kirjaa kahdesta Kiinan lähihistorian pääministeristä, joista toinen ehti toimia lyhyen aikaa myös Kiinan kommunistisen puolueen (KKP) pääsihteerinä. Gao Weiqianin teos on valikoiva elämäkerta, Zhao Ziyangin teos valikoivat muistelmat. Valikoivia niistä tekee se, että ne keskittyvät lähinnä miesten urien dramaattisimpiin vuosiin – Zhou Enlain tapauksessa kulttuurivallankumoukseen vuosina 1966–76 ja Zhao Ziyangin kohdalla vuosiin 1987–89 ja Beijingin kevääseen. Kumpikin teos on kuitenkin tärkeä kontribuutio Kiinan poliittisen historian tutkimuksen kannalta ja Zhaon

muistelmat tulevat olemaan todennäköisesti paljon käytetty lähde viitattaessa 80-luvun tapahtumiin Kiinan ylimmässä johdossa.

Kirjoista tekee mielenkiintoisia kummakin miehen dramaattiset urat. Syy dramatiikkaan oli kummassakin tapauksessa sama: Kommunistisen puolueen ylimmän johdon sisäinen kamppailu vallasta ja harjoitettavan politiikan suunnasta.

Zhou Enlai oli vallassa miehistä pitempään toimien pääministerinä (ja jonkin aikaa myös ulkoministerinä) kansantasavallan perustamisesta vuonna 1949 aina kuolemaansa asti vuoden 1976 alussa. Zhoun elämäkerta kuvaa hyvin, miten hän oli kuulainen puhemies Maon käskyläinen ja elintärkeä tämän tekemien päätösten toimeenpanossa. Samalla käy kuitenkin hyvin selväksi, miten Mao jatkuvasti epäili Zhouta salaisista valta-yrkimyksistä. Mao epäili lähes jokaista lähellään toimintanutta puolueen pienen sisäpiirin jäsentä, mutta vain Zhou kesti Maon lähellä loppuun asti ja kirja valottaa hyvin miten tämä oli mahdollista. Kirja onkin enemmän tutkielma Maon ja Zhoun suhteista kuin Zhoun elämästä sinällään. Maon päätösten ja mielialan vaihtelujen määräävyys Zhoun elämässä kuitenkin oikeuttaa valitun näkökulman. Kiinan poliittista historiaa on vaikea, ellei mahdotonta, kirjoittaa ilman viittauksia Maoon ja Zhou oli puolueen johdossa pisimpään lähinnä Punaista Aurinkoa.

Kirja kuvaa miten Mao oli alaisiaan armottomasti mani-

puloinut diktaattori, joka kuitenkin tarvitsi pätevän hovin ympärilleen ja lisäksi vanhessaan uskollisen seuraajaehdokkaan. Halukkaita tälle tuuliselle paikalle löytyikin aina tarpeeksi, jotta Mao pystyi peluuttamaan puolueen sisäpiirin jäseniä vastakkain. Zhoun osalta Maon ongelma oli se, että tämä oli erittäin pätevä hallintomies, joka kykeni saamaan puolueen toimimaan Maon haluamalla tavalla mutta jolle Mao ei halunnut antaa seuraajansa asemaa, vaikka (ja kenties koska) Zhou oli erittäin suosittu puolueessa. Mao ja Zhou olivat kilpailleet puolueen johtoasemista vallankumouksen alkuvaiheessa ja Mao oli pitkävihainen ihminen. Niinpä Mao roikotti Zhouta löysässä hirressä tämän henkilöhistoriaan liittyneiden poliittisten ”ongelmien” avulla ja käytti häntä hyväkseen omissa kampanjoissaan muita puolueen johtajia.

Tämä huipentui kulttuurivallankumouksessa, joka oli Zhoun uran suurin tragedia. Kuten kirjoittaja toteaa lainaten Deng Xiaopingiä, Zhou lievensi kulttuurivallankumousta toimillaan, mutta ilman häntä se ei olisi jatkunut niin pitkään kuin jatkui. Kirjoittaja ei säästä Zhouta vaan osoittaa hänet selväksi Maon kollaboraattoriksi tässä koko puolueeseen suuntautuneessa puhdistuksessa, joka pani koko maan sekaisin useaksi vuodeksi ja johti laajaan verenvuodatuksen ja hirveyksiin, joiden täyttä laajuutta ei ole vieläkään selvitetty. Kirja dokumentoi Zhoun myöntöväisyyksien ja sen, miten Mao silti kyykitti Zhouta, joka aina totteli puhe-

miehen käskyjä osoittaen samalla rajatonta kekseliäisyyttä itsensä alentamiseen. Niinpä Zhou, vaikka vastustikin kulttuurivallankumousta, ei tehnyt mitään sen estämiseksi noudattaen suurta poliittista oppiaan ”älä koskaan asetu puhemies Maoa vastaan”. Ironista kyllä tämä ei pelastanut häntä lopulta, sillä viimeisinä vuosinaan yhä pahemmin paranoisisesti käyttäytynyt Mao lopulta käytännössä tappoi Zhoun estämällä tältä syöpähoidon siinä vaiheessa kun siitä olisi ollut vielä hyötyä. Mao imi loistavan hallintomiehensä kuiviin ja antoi kuolla tulematta edes pääministerinsä hautajaisiin.

Vaikka Zhou siis toimi täysin Suuren ruorimiehen varjossa kuolemaansa saakka tammi-kuussa 1976, hän jätti poliittisen perinnön, jolla on yhä tärkeä merkitys Kiinan politiikassa. Tämä tapahtui vuonna 1975, jolloin Zhou esitteli viimeisessä julkisessa virallisessa esiintymisessään kansankongressille ”neljän modernisaation” ohjelman, joka koski teollisuutta, maataloutta, maanpuolustusta ja tiedettä ja teknologiaa – tosin Maon suostumuksella tämänkin, mitä kirja ei mainitse. Toinen yhtä tärkeä Kiinan lähihistoriaan vaikuttanut Zhouhun liittynyt tapahtuma olikin sitten hänen kuolemansa. Huhtikuussa 1976 tuhannet beijingiläiset kokoontuivat spontaanisti suremaan edesmennytään pääministeriään Tiananmenin aukiolle laukaisen ”huhtikuun viidennen päivän välikohtauksena” tunnetun mielenosoituksen, johon viranomaiset vastasivat väkivaltaisesti. Tapahtumasta syytettiin

varapääministeri Deng Xiaopingiä ja hänet erotettiin puoluejohtosta.

Kun välikohtauksen virallinen poliittinen tuomio muutettiin vastavallankumouksellisesta täysin vallankumoukselliseksi pitkän valtataistelun jälkeen vuoden 1978 lopulla, Deng teki näyttävän paluun puolueen johtoon. Tällä kertaa ilman Maoa, joka oli myös kuollut vuonna 1976. Deng oli nyt uudistusmielisten puoluejohtajien kiistaton kärkimies ja hänestä tuli Zhoun neljän modernisaation pääkannattaja. Ilman Zhouta Deng ei siten ehkä olisi noussut valtaan, eikä puolue olisi lähtenyt tekemään talousuudistuksia Dengin johdolla ainakaan siten kuin se sittemmin teki. Dengin vuonna 1980 pääministerin virkaan nostamasta Zhao Ziyangista tuli vastaavasti 80-luvun ajan uudistuspolitiikan kärkimies ja yksi sen pääarkkitehteistä.

Modernisaatiopolitiikka onkin teema, joka liittyy Zhoun elämäkerran ja Zhao Ziyangin muistelmat kiinteästi yhteen. Zhaon muistelmat kuvaavat hyvin miten hankalaa uudistuspolitiikan hyväksyminen oli puolueen vanhoilliselle siivelle ja miten nämä yrittivät koko 80-luvun ajan hidastaa ja jopa pysäyttää uudistukset. Jo pääministerinä, mutta varsinkin noustuaan pääsihteeriksi vastoin tahtoaan (ainakin oman todistuksensa mukaan) vuoden 1987 alussa Zhao joutui Dengin ukkosenjohdattimeksi, jonka tehtävä oli estää vanhoillisia sysäämästä talousuudistuksia raiteiltaan. Valta-kamppailu puoluejohtossa oli ankaraa. Sitä käytiin poliittis-

ten muotoilujen ja kaaderipolitiikan keinoin, ja Zhao kuvaa toisaalta menestyksiään ja toisaalta sitä, miten talouden ylikuumeneminen ja epäonnistunut hintareformi vuonna 1988 johti käytännössä hänen asemansa heikkenemiseen jo ennen Beijingin kevättä 1989.

Todennäköisesti länsimaisia lukijoita ajatellen vuoden 1989 tapahtumat on sijoitettu kirjaan ensimmäisiin lukuihin, vaikka ne kuuluvat kronologian viimeisiin osiin. Ne paljastavat kuitenkin varsin vähän uutta, sillä puolueen sisäisestä päätöksenteosta opiskelijamielisoitusten suhteen aina niiden onnettomaan päätökseen kesäkuun neljännen päivän yönä 1989 on jo vuodettu paljon materiaalia länteen. Kuten jo tiedettiin ja Zhaon muistelmat vahvistavat, Zhao oli halukas myönnetyksiin opiskelijoille ja halusi välttää verenvuodatuksen. Kuten hän itse tapahtumat kuvaa, vanhoilliset manipuloivat tilanteen umpikujaan Zhaon Pohjois-Korean matkan aikana ja lopulta pystyivät käyttämään sitä hyväkseen Zhaon syrjäyttämiseksi. Ironista asiassa oli se (mitä Zhao ei enää kuvaa), että vanhoillisten voitto oli lopulta tyhjä. Talousuudistuksia ei saatu purettua, ja puolue kärsi pahan kolauksen surmauttamalla viattomia siviilejä Tiananmenin välikohtauksessa. Zhoun neljä modernisaatioita kuitenkin säilyivät politiikan peruslinjana.

Kirjojen yhdistetty anti on niiden antamassa yksityiskohdaisessa ja uskottavassa kuvassa Kommunistisen puolueen ylimmän johdon toiminnasta ja vallankäytön muodoista ja pelisäännöistä Maon ja Dengin

aikana. Kuva vahvistaa sitä käsitystä, joka länsimaisessa kirjallisuudessa on jo ollut vallalla, mutta tuovat siihen myös omat lisänsä. Kirjat myös mahdollistavat Maon ja Dengin välisen vertailun. Toinen oli lähipiiriään jatkuvasti manipuloiva despootti, toinen johtaja vertaistensa joukossa, joka tarvitsi muiden puoluejohdon veteraanien tuen päätöksilleen ja joka käytti nuoremman ikäpolven uudistushenkisiä johtajia ukkosenjohdattiminaan. Pääsihteerin paikka oli tuulinen 80-luvulla ja Dengin oli lopulta uhrattava sekä Hu Yaobang että Zhao Ziyang.

Kirjoihin sisältyy myös mielenkiintoisia paljastuksia ja spekulatiota. Zhoun osalta erityisen mielenkiintoinen on kirjoittajan esittämä spekulatio siitä, kenet Mao tarkoitti lopulliseksi seuraajakseen. Vuonna 1976 Mao nimitti suhteellisen tuntemattoman turvallisuusasioiden ministerin Hua Guofengin seuraajakseen, mutta kirjoittajan mukaan kyseessä oli vain väliaikaisjärjestely: Mao petasi seuraajansa paikkaa veljenpojalleen (Maon omat pojat olivat joko kuolleet tai liian mielenvikaisia virkaan). Jos näin oli tosiaan laita, Kiina vältti täpärästi Pohjois-Korean tien kommunistisene perhedynastioineen Maon kuollessa ennen kuin tämä järjestely ehti toteutua.

Zhao Ziyangin paljastuksista kiinnostavin on ehkä se, että Zhao myöntää suoraan kehittämänsä ”sosialismin esiateen” opin olleen vain retorinen keino saada puolueen vanhoilliset hyväksymään vuonna 1987 pidetyssä 13. puoluekokouksessa todellisuus-

nessa markkinatalouteen tähtäävän talousuudistusten laajentamisen. Asia ei ole sinänsä uutinen, näin puoluekokouksen päätökset tulkittiin lännessä jo tuolloin, mutta puolueen pääsihteerin suusta se olisi tuolloin ollut uutispommi. Oppia keuhuttiin aikanaan suurena edistysaskeleena marxismille, ja se muodostaa yhä teoreettisen perustan puolueen harjoittamalle uudistuspolitiikalle, vaikka siitä ei enää kiitetäkään Zhaon – hänen roolinsa talousuudistuksissa on haluttu aktiivisesti unohtaa puolueen omassa historian kirjoituksessa.

Zhoun elämäkerta on kirjoitettu varsin tasapainoisesti. Hänen virheensä ja heikkoutensa eivät jää piiloon, vaikka esimerkiksi Zhoun rooli epäonnistuneen suuren harppauksen aikaan olisi myös ansainnut oman lukunsa. Zhaon muistelmat ovat luonnollisesti subjektiivisemmat ja sisältävät jonkin verran myös Zhaon ärtymystä ja turhautumista vuoden 1989 tapahtumien takia. Myös esimerkiksi Zhoun solmuinen suhde 80-luvun puolueen pääsihteerin Hu Yaobangin kanssa siloitellaan muistelmissa pitkälti piiloon. Muistelmat vaativat myös hieman perehtymistä Kiinan lähihistoriaan, ennen kun ne avautuvat täysin. Kirja sisältää lukuisia viittauksia henkilöihin ja käsitteisiin, joita ei tarkemmin selitetä mutta joiden tunteminen on tärkeää kuvattujen tapahtumien ymmärtämiseksi. Kyseessä on kuitenkin mielenkiintoinen lukuelämys Kiinan nykyhistoriasta kiinnostuneille.

Lauri Paltemaa